

खँवः धलः

अगमवक्ता – परमेश्वरं थःपिन्त क्यंगु दर्शन न्यंका जुइपिं मनूतय्त अगमवक्ता धाइ। परमेश्वरं थःम्ह हे अगमवक्तातय्त छ्वयाहयादीगु दु। गथे – शमूएल, यशैया, यर्मिया व मेमेपिं। अगमवक्तात बाचा मानय् याकेत परमेश्वर व इस्राएलीतय् दथुइ च्वनाः ज्या याइपिं खः। परमेश्वरं बाचा बियादी जक मखु उकी दुगु खँ कथं जुइके नं बी। थुमिगु पाखें नं परमेश्वरं लिपा जुइतिनिगु खँ कनादीगु दु। येशू ख्रीष्ट बुइगु व वय्कलं यानादीगु ज्याया बारे नं न्हापायापिं अगमवक्तातय्सं अगमवाणी कनावंगु खः। इमिसं थ्व संसार मदयावनिबलय् छु छु जुइ, अले न्याय यायेत येशू ख्रीष्ट हानं भाये न्ह्यः छु छु जुइ धकाः नं धयावंगु खः। (२ पत्रुस १:१६-२१) पुलांगु नियमया अप्वः धयाथें सफूत अगमवक्तातय्सं च्वयातःगु दु।

अगस्टस – अगस्टस छम्ह रोम देशया महाराज खः। अगस्टसयागु अर्थ छगू हनाबना व तसकं तःधंम्ह खः। येशू ख्रीष्ट स्वयाः २७ दँ न्ह्यः निसें ख्रीष्ट लिपा १४ दँ तक व रोम देशय् महाराज जुल। थ्व जुजु गायस आक्टोभियसयात बियातःगु सम्मान। येशू बूगु इलय् अगस्टसं जनगणना का धकाः उजं ब्यूगु खः। (लूका २:१)

अब्राहाम – अब्राहाम छम्ह यहूदी वंशया न्हापांम्ह मनू खः। परमेश्वरं वयात ऊर धयागु थासं इस्राएलय् सःतादीगु खः। परमेश्वरं वयात यक्व सन्तान दय्काबी धकाः बाचा चिनादीगु खः। अय्न् ६६ दँ तक वया कलाः साराया पाखें मचा छम्ह हे मदु। अब्राहामं धाःसा परमेश्वरं यानादीगु बाचाय् विश्वास यायेगु मत्वःतू। १०० दँ दय्काः परमेश्वरं छगू अजूचायापुगु ज्या यानादिल। सारां काय्मचा छम्ह बुइकल। इमिसं वयागु नां इसहाक तल। परमेश्वरं अब्राहामयात धयादिल, “जिं छंगुपाखें हे संसारय् च्वपिं फुकक मनूतय्त आशिष बी।” (उत्पत्ति १२:१-२२:१६)

पावलं स्यंकथं, अब्राहामया विश्वासं यानाः व परमेश्वरया न्ह्याःने धर्मी ठहरय् जुल। अबलय्निसें हे यहूदी मखुपिं मनूत नं विश्वासं यानाः परमेश्वरया मनूत जुइदत। (रोमी ४:१-२५)

अरियोपागस – एथेन्स शहरय् च्वंगु डाँडाया नां। छुं नं तःधंगु खँय् खँल्हाबल्हा याये माल कि मनूत थन मुनिगु खः। (प्रेरित १७:१६-३४)

अल्फा – ग्रीक भाय्या दकलय् न्हापांगु आखः। (स्वयादिसँ – ओमेगा)

आदम – परमेश्वरं सृष्टि यानादीम्ह दकलय् न्हापांम्ह मनू। थ्वयात परमेश्वरं बँय् च्वंगु चा कयाः थःगु ख्वाः लसि वय्क दय्कादीगु खः। परमेश्वरयागु आज्ञा दक्वसिबय् न्हापां मानय् मयाःम्ह व पाप याःम्ह नं थ्व हे खः। (उत्पत्ति २:७-३:२४; लूका ३:३८; रोमी ५:१४; १ कोरिन्थी १५:२२)।

आमेन – हिब्रू भासं थुकिया अर्थ “अथे हे जुइमा” खः। प्रकाशय् येशूयात “आमेन” धकाः धयातःगु अर्थ “वय्कः सत्य खः” खः। (रोमी ११:३६; १ तिमोथी ६:१६)

आरामेइक – न्हापा इसाएलय् मनूतय्सं न्ववाइगु छगू पुलांगु भाय्। प्रभु येशू नं थ्व भाय् न्ववानादीगु खः। (मर्कूस ५:४१, ७:३४)

आर्तेमिस – मस्त दय्केत पुजा याइम्ह छम्ह घःमय्जु। (प्रेरित १६:३५)

इसहाक – इसहाक अब्राहाम व साराया काय् खः। इसहाक बूबलय् अब्राहाम १०० दँ दयेधुंकूम्ह खः। अब्राहाम व सारां इसहाकयागु हे नितिं तःदँ तक परमेश्वरयागु बचं पियाच्वंगु खः। लिपा परमेश्वरं अब्राहामयागु मन स्वयेत इसहाकयात बलि बीत उजं बियादीगु खः। इसहाकं रिबेका नापं ब्याहा यात। वया निम्ह काय्पिं एसाव व याकूब खः। (उत्पत्ति २१:५, २२:१-१६, २४:१-६७, २५:१६-२६)

इस्त्राएल – परमेश्वरं याकूबयागु नां हिलाः इस्त्राएल तयादिल। याकूबया भिंनिम्ह काय्या सन्तानयात इस्त्राएली धकाः धायेगु यात। थुमित यहूदी व हिब्रू नं धाः। न्हापा इस्त्राएल देशयात कनान धाइगु खः। थौकन्हय् इस्त्राएल भूमध्य सागरया पुर्बय् लाःगु छगू देश खः। (स्वयादिसँ – हिब्रू व यहूदीत) (उत्पत्ति ३२:२२-३१)

एलिया – एलिया पुलांगु नियमया छम्ह तःधंम्ह अगमवक्ता खः। (१ राजा १७:१-१६:१८; २ राजा १:१-२:१२; मर्कूस ६:४; लूका ४:२५-२६; रोमी ११:२-४; याकूब ५:१७)

एशिया – रोमी साम्राज्यया छगू प्रान्त। थौकन्हय् थ्व थाय् टर्कीइ लाः। प्रकाश २:१-३:२२ य् न्ह्यथनातःगु न्हय्यू मण्डली थन हे लाः। (२ कोरिन्थी १:८)

एसाव – इसहाक व रिबेकाया नापं बूपिं निम्ह काय्पिं दु। इमिगु नां एसाव व याकूब खः। एसाव तःधिकःम्ह काय् जूसां वं किजायागु सेवा यायेमाल। छकः नयेपित्याःबलय् वं थः किजा याकूबयात थःगु जेठा जूगुया हक हे मियाबिल। (उत्पत्ति २५:२३-३४; रोमी ६:१०-१३; हिब्रू १२:१६-१७)

ओमेगा – ग्रीक भाय्या दकलय् लिपांगु आखः। येशू थःगु बारे थथे धाइगु खः – “अल्फा व ओमेगा जि हे खः।” सुरु व अन्त जि हे खः। (प्रकाश १:८, २१:६, २२:१३) (स्वयादिसँ – अल्फा)

कनान – परमेश्वरं इस्त्राएलीतय्त बी धकाः बाचा चिनादीगु देश। थौकन्हय् कनानयात इस्त्राएल धाइ। (प्रेरित ७:११, १३:१७-१६)

कयिन – आदम व हव्वाया दकसिबय् न्हापां बूम्ह काय्। परमेश्वरं वया किजा हाबिलं ब्यूगु बलि यय्कल। तर वं छाःगु अन्नबलि मयय्कूगुलिं तमं वं थः किजा हाबिलयात स्यानाबिल। (उत्पत्ति ४:१-१६; हिब्रू ११:४; १ यूहन्ना ३:१२; यहूदा ११)

कैसर – रोमी महाराजयात बीगु छगू उपाधि। (लूका २:१)

कूसय् यरुखायेगु – रोमी साम्राज्यया इलय् दास व अपराधीतय् मृत्युदण्ड बीगु छगू तरीका। कूसय् यरुखाये न्ह्यः अपराधीयात कोर्ी दाइ। अले सिंयागु कूसय् तयाः खिपतं चिनाः अथवाः नकिं तानाः यरुखाइ। थथे यरुखाइबलय् मनूत छक्वलं सीमखु, बुलुहुँ बुलुहुँ तिनि सी। थथे यानाः स्याइबलय् मनूतय् तसकं सास्ति जुइ। नापं थ्व लज्याचायेपुगु व घच्चायापुगु ज्या खः। (मत्ती २७:३२-३८; मर्कूस १५:२१-२७; लूका २३:३२-४३; यूहन्ना १६:१७-२४)

ख्रीष्ट – “ख्रीष्ट” ग्रीक शब्द खः, हिब्रू भासं थुकियात “मसीह” धाइ। थुकियागु अर्थ “चिकनं लुयातःमह मनू” खः। चिकनं लुयातःगु धयागु छगू अभिषेकया चिं खः, थ्व इस्राएलया अगमवक्तातय्सं इस्राएलया जुजु यायेत ल्ययातःमहय्सिया लागि छचलीगु खः। न्हूगु नियमया कथं मसीहया अर्थ “छ्वयाहइतिनिमह मुक्ति बीमह” नं जू। येशूयात हे ख्रीष्ट व मसीह धाइ, छायाःसा वय्कःयात परमेश्वरं हे ल्ययाः मुक्ति बीमह व प्रभु यानाः छ्वया हयादीगु खः। (मर्कूस ८:२६; यूहन्ना १:४१, ४:२५-२६)

गलातिया – रोमी साम्राज्यया छगू प्रान्त। थ्व एशियाया पुर्बय् लाः। थौकन्हय् थ्व टर्कीइ लाः। पिसिदियायागु एन्टिओखिया, आइकोनियन, लुस्त्रा व डर्बी शहरत गलातियाय् हे लाः। (प्रेरित १६:६, १८:२३)

ग्रीक – ग्रीस देशयापिं मनूतय् व इमिगु भाय्यात ग्रीक धाइ। ग्रीसयागु राजधानी एथेन्स शहर खः। न्हूगु नियमया इलय् ग्रीस नं रोमी साम्राज्य दुने लाः। उबलय् ग्रीसयात अखैया नं धाइगु खः। (प्रेरित १६:२१, २०:२) ग्रीसयापिं मनूत तसकं सःस्यूपिं व सकसिनं हनातःपिं खः। येशू ख्रीष्टया इलय् आखः सःपिं अप्वः धयाथें मनूतय्सं ग्रीक भाय् ल्हाये सः। न्हूगु नियम नं दकसिबय् न्हापां ग्रीक भासं हे च्वयातःगु खः।

जूपिटर – ग्रीकतय् दकसिबय् तःधंम्ह द्यः। इमिसं वयात स्वर्ग व पृथ्वीयाम्ह शासक धकाः नं मानय् याइ। (प्रेरित १४:१२)

डेकापोलिस – भिगू शहर। थ्व गालील समुद्रया दच्छिनय् व यर्दन खुसिया पुर्बय् लाः। येशूया इलय् थन मेमेगु जातियापिं मनूत यक्व च्वनाच्चवंगु खः। थ्व लागा तःधं। (मत्ती ४:२५; मार्कुस ५:२०, ७:३१)

तःधंपिं पुजाहारीत – देगःया ज्या याइपिं नीप्यंगू पुचःया पुजाहारीतय् नायःत, देगःया धुकू नायःत, देगःया ज्या स्वइपिं पुजाहारीत। थुमि नायः देगःया कप्तान खः। (मत्ती २६:४७; यूहन्ना ११:४७)

थकालि – न्हूगु नियमकथं थुमिगु स्वंगू पुचः दु – १) सुसमाचारया कथं महासभाया तःधंपिं यहूदी नायःत। (लूका २२:६६) २) प्रेरित व पौकथं मण्डलीया ज्या याइपिं नायःत। (प्रेरित २०:१७-३८; १ तिमोथी ३:१-७; तीतस १:५-६) ३) प्रकाशया कथं स्वर्गया परमेश्वरया राज्यया २४ म्ह थकालित। (प्रकाश ४:४)

दकलय् तःधंम्ह पुजाहारी – यहूदी पुजाहारीतय् थकालि, यहूदीतय् महासभाया नायः। दकलय् तःधंम्ह पुजाहारीया मुख्य ज्या दँय् छकः प्रायश्चितया न्हिखुन्हु थःम्हं याःगु व मनूतय्सं याःगु पापया नितिं परमेश्वरया तं मलाय्मा धकाः प्रायश्चित यायेगु खः। व जक इस्राएलीतय् पापया नितिं हि छायेत देगःया महापवित्रगु थासय् दुहां वने खनी। (लेवी १६:१-३४) ख्रीष्ट न्हूगु नियमकथं दकलय् तःधंम्ह पुजाहारी खः। (हिब्रू ६:१-२८)

दाऊद – यहूदीतय् दकलय् तःधंम्ह जुजु। इस्राएलया निम्हम्ह जुजु। दाऊद यहूदा कुलयाम्ह खः। दाऊदया बौ यिशै खः। दाऊदया तापाः बाज्या अब्राहाम खः, अले वया सन्तान ख्रीष्ट खः। वंशावली – मत्ती १:१-१७; रोमी १:३; प्रकाश २२:१६। जिन्दगीया खँ – १ शमूएल १६:१-३१:१३; २ शमूएल १:१-२४:२५; १ राजा १:१-२:१०। यक्व न्ह्यः हे अगमवक्तातय्सं ख्रीष्ट दाऊदया सन्तानपाखें हे वइ धकाः च्वयाथकूगु खः। न्हूगु नियमय्

ख्रीष्टयात दाऊदया काय् धकाः नं धयातःगु दु - लूका १८:३८ य् कांपिं फवगिंतय्सं, अले मत्ती २१:६ य् गधाचा गयाः यरूशलेमय् भायाचवंबलय् लँय् मनूतय्सं थथे धकाः हाला हल। भजनया सफुलिइ दाऊदं परमेश्वरयात तःधंकाः यक्व हे भजन चवःगु दु।

दिनार - पुलांगु रोमयागु धिबा। छम्ह ज्यामिया छन्हुया ज्याला। (मत्ती २०:१-१६)

देगः देछायेगु नखः - यहूदी मखुपिं मनूत देगलय् दुहां वयाः अशुद्ध जुल धकाः यहूदा मक्काबे धाःम्हसिनं यरूशलेमया देगः चवख याःगुया लुमन्ति कथं यहूदीतय्सं थ्व नखः हनेगु याःगु खः। नेपाः देया पात्रो कथं थ्व पुसं लाः। (यहून्ना १०:२२)

देगः - इस्राएलया छगूयां छगू जक देगः। थ्व यरूशलेमय् दु। थन वयाः यहूदीतय्सं स्वंगू ततःधंगु नखः हनिगु, बलि बीगु व छायाछी याइगु खः। सोलोमन जुजुं दय्कूगु देगः ई.पू. ५८६ य् बेबिलोनयाम्ह जुजु नबूकदनेसरं भज्यंक स्यंकाबिल अले मनूतय्त ज्वनाः बेबिलोनय् यंकल (यर्मिया ५२:१-३०)। बेबिलोनं लिहां वये धुंकाः (एजा, नहेम्याह, हागै, जकरिया, मलाकी) न्हूगु देगः दय्कल। थुगु देगःयात नं रोमीतय्सं ई.स. ७० सालय् नाश यात।

धर्मशास्त्र स्यनिगु छँ - यहूदीतय्गु फुक्क गामय् व शहरय् छखा छखा धर्मशास्त्र स्यनिगु छँ दइ। थ्व यहूदीत मुनिगु थाय् खः। अप्वः यानाः थन विश्रामबार खुन्हु मुनेगु याइ। थन परमेश्वरया व्यवस्था ब्वनेगु, परमेश्वरया आज्ञा स्यनेगु, परमेश्वरयात प्रार्थना व सेवा यायेगु याइ। गुबलें गुबलें थन अदालतयागु ज्या नं जू। (मर्कूस १:२१)

नखः - यहूदीतय् स्वंगू ततःधंगु नखः दु। नखःबलय् थाय् थासय् च्वंपिं फुक्क यहूदी मिजंत यरूशलेमय् वने माः। (व्यवस्था १६:१६) १) छुत्काराया नखः - थ्व नखः निसान धाःगु लाया भिंप्यन्हुखुन्हु हनिगु खः। थ्व नखः

भ्याःचा स्यानाः नयेगु अले छँखापत्तिं सोडा ल्वाकमछ्याःगु मरि नापं खायु वाउँचा नया हनिगु खः। थ्व नेपाः देया पात्रो कथं चैत लाया स्वंगूगु हप्ता पाखे लाः। मिश्र देश दासत्वं मुक्त जूगु लसताय् थ्व नखः हनेगु याःगु खः। (प्रस्थान १२:१-२८, ४३-५१; गन्ती ६:१-१४, २८:१६-२५; व्यवस्था १६:१-८) सोडा मतःगु मरि नयेगु नखः छुत्काराया नखःया इलय् हे हनी। थ्व नखः स्वंगू तःधंगु नखः मध्य छगू खः। न्हापांगु लाया भिन्यान्हु निसें छवाःतक हनी। थ्व नखः परमेश्वरं गुकथं इस्त्राएलीतय्त मिश्र देशं पित हःगु खः धयागु खँ लुमंकेत हनिगु खः। थ्व नखः ज्वःछिं यहूदीतय्सं मरिइ सोडा तयाः नइमखु। यहूदीतय् तापाःबाज्यापिं मिश्रं पिहां वंबलय् मरिइ सोडा मतःगुया लुमन्ति कथं थथे याइगु खः। २) पेन्तिकोस नखः – थ्व छगू कथंया सामाज्या नखः खः। थुकिया अर्थ ५० खः। छुत्काराया नखःया न्हयगू हप्ता दय्काः थ्व नखः हनी। (गन्ती २८:२६-३१; व्यवस्था १६:६-१२; प्रेरित २:१, २०:१६) ३) बलचाबाय्या नखः – सामाज्या क्वचाःगु लसताय् यहूदीतय्सं थ्व नखः हनी। थ्व नखः इस्त्राएलीत मिश्रं कनान देशय् वंगु खँ लुमंकेत व कनानय् बालि सय्कादीगुलिं परमेश्वरयात सुभाय् बीत हनी। थ्व नखः न्हयगूगु लाया भिन्यान्हुनिसें छवाः तक हनी। (लेवी २३:३३-४३; व्यवस्था १६:१३-१५; यूहन्ना ७:२)

नापलायेगु पाल – परमेश्वर थः मनूतय् न्ह्यःने खनेदय्कः भाइगु पाल। थुकिया छचाःखेरं तःधंगु बार तया तःगु दइ। थ्व पालय् निगू क्वथा दइ। छगू क्वथायात “पवित्रगु थाय्” धाइ। मेगु क्वथायात “महापवित्रगु थाय्” धाइ। पवित्रगु थासय् त्वाःदेवा, छाय्हयातःगु मरि दुगु टेबिल व लुंयागु गुंगू थनेगु वेदी दइ। महापवित्रगु थासय् बाचा चिनादीगु सनू दइ। “पवित्रगु थाय्” व “महापवित्रगु थाय्” या दथुइ पर्दा तयाः ब्यागल तयातःगु दइ। पीदँ तक मरुभूमिइ जूबलय् यहूदीतय्सं थन परमेश्वरया सेवा याःगु खः। (प्रस्थान ४०:१-३८)

नोआ – नोआयागु इलय् व थें धर्मीम्ह व दोष मदुम्ह मनू मेपिं सुं हे मदु, व परमेश्वरं धाःथें याना जुइम्ह खः। वया स्वम्ह काय्पिं दु, इमिगु नां- शेम, हाम व येपेत खः। व वया जहानतय्त बचय् यायेत परमेश्वरं छगः तःग्वःगु

लःजहाज दय्कि धकाः उजं बियादिल। थ्व हे लःजहाजय् च्वनाः नोआ व वया जहानपिं व पशु पंक्षित लः बालं बचय् जुल। (उत्पत्ति ६:५-६:२६; मत्ती २४:३६-३६; लूका १७:२६-२७; हिब्रू ११:७)

परमेश्वरया काय् – सुनां येशूयात “परमेश्वरया काय्” धकाः धाइगु? परमेश्वरं- येशू बप्तिस्मा काःबलय् व रूप ह्यूबलय् परमेश्वरं “थ्व जि यःमह काय् खः, थ्व खनाः जि लय्ता धकाः धयादीगु खः।” (मत्ती ३:१७, १७:५) गब्रिएल स्वर्गदूतं- वं मरियमयात थथे धाःगु खः- बूमह मचा पवित्र जुइ, अले परमेश्वरया काय् धकाः नां जाइ। (लूका १:३५) मर्कूस- मर्कूसं थःमहं च्वःगु सफुलिइ दकलय् न्हापां येशूयात “परमेश्वरया काय्” धकाः धाःगु दु। (मर्कूस १:१) रोमी कप्तान व सिपाईत- इमिसं थथे धाल, धात्थें हे थ्व ला “परमेश्वरया काय्” खः। (मत्ती २७:५४) शैतान व मभिंगु आत्मा- इमिसं नं येशूयात “परमेश्वरया काय्” धकाः धाःगु दु। (मत्ती ४:३; मर्कूस ३:११) दकलय् तःधंमह पुजाहारी- दकलय् तःधंमह पुजाहारीं येशूयात न्यन, “छ परमेश्वरया काय्” खः ला? (मत्ती २६:६३)

परमेश्वरया भ्याःचा – बप्तिस्मा बीमह यूहन्नां येशूयात “परमेश्वरया भ्याःचा” धकाः धाइगु खः। यहूदीतय् परम्परा कथं भ्याःचा बलि बिल कि परमेश्वरं पाप क्षमा यानादी। भ्याःचायागु हिं मनूतय्त परमेश्वरया न्हाःने पवित्र याइ। येशूयात “परमेश्वरया भ्याःचा” धाःगु नं अथे हे जुयाः खः, छायाःसा वय्कलं भीगु पाप क्षमा जुइमा धकाः थःत हे बलि बियादिल। (यूहन्ना १:२६, ३६)

परमेश्वरया राज्य, स्वर्गया राज्य – थुपिं निगुलिं छगू हे खः। फुक्क संसारय् थः हे जुजु जुयाः परमेश्वरं याइगु राज्ययात “परमेश्वरयागु राज्य” अथबाः “स्वर्गया राज्य” धाइगु खः। परमेश्वरयाके राज्य यायेगु अधिकार दु, वय्कलं थःगु शक्तिं राज्य यानादी। परमेश्वरयागु राज्य धयागु गुगुं नं थाय् ई मखु। परमेश्वरयागु राज्य धयागु आः जुयाच्चवंगु व लिपा जुइतिनिगु किपा खः। प्रभु येशू परमेश्वरया राज्ययात थुइका बीत भीसं मिखां खंके फुगु थी थी चिजतय्त उदाहरणकथं छचलादीगु दु, गथेकि – १) पुसा हलिमह मनू

२) छ्व व केतुमायागु पुसा ३) दक्वसिबय् चिग्वःगु पुसा ४) छ्वचुंलय् ल्वाकछ्यानाः पवंगाय्किगु सोडा ५) बुँइ थुनातःगु धन ६) तःजिगु मोती ७) समुद्रय् ह्वानातःगु जाः। (मत्ती १३:१-५२)

पवित्र आत्मा – पवित्र आत्मा, परमेश्वर व येशू ख्रीष्ट छम्ह हे खः। (मत्ती २८:१६) येशू ख्रीष्टयात विश्वास याःपिनिगु नुगलय् पवित्र आत्मा च्वनादी। पवित्र आत्मायागु ज्या थथे खः – १) पवित्र आत्माया पाखें परमेश्वरया मनूतय्सं सत्ययात म्हसी। (यूहन्ना १६:१३-१५; १ कोरिन्थी २:६-१३) २) येशू ख्रीष्टयात विश्वास याइपिनिगु लागि पवित्र आत्मां प्रार्थना यानादी। (रोमी ८:२६-२७) ३) परमेश्वरया मनूतय्त पवित्र आत्मां परमेश्वरयागु लँ क्यनादी। (प्रेरित १३:२-४, १६:६-७) ४) परमेश्वरया मनूतय्त परमेश्वरयागु वचन न्यंकेत व ज्या यायेत पवित्र आत्मां शक्ति बियादी। (प्रेरित १:८; १ कोरिन्थी २:४-५) मण्डलीयात बल्लाकेत छम्ह छम्ह विश्वासीतय्त पवित्र आत्मां थी थी वरदान बियादी। (१ कोरिन्थी १२; १४)

पुजाहारीत – देगलय् थी थी कथंया सेवाया ज्या याइपिं पुजाहारीत। थुमिगु नीप्यंगू पुचः दइ। हप्ताय् छकः पालंपा छगू-छगू पुचलं सेवाया ज्या याः वयेमाः। येशूया इलय् थुपिं ७,२०० म्ह ति दु। (प्रस्थान २६:१-४६; लेवी ८:१-३६)

प्रायश्चितया नखः – थ्व नखः खुन्हु दकलय् तःधंम्ह पुजाहारी थःगु व यहूदीतय्गु पापया प्रायश्चितया नितिं देगःया महापवित्रगु थासय् हि छाः वनी। थ्व नखः भ्वासु लनेगु न्हिइ पुजाहारी व मनूतय्त इमिगु पापं शुद्ध यायेत व पवित्र थाय् शुद्ध यायेगु नितिं बलि छायाः हनी। थ्व यहूदीतय्गु दक्वसिबय् तःधंगु नखः खः। (लेवी १६:१-३४) नेपाः देया पात्रो कथं थ्व असोज पाखे लाः।

प्रेरित – भिंगु खँ न्यंकः जुइत येशू ल्ययादीपिं भिनिम्ह चेलात। थुकिया अर्थ “दूत” खः। (मर्कूस ३:१३-१६) प्रभुया चेलातय्सं संसारया थी थी थासय् वनाः भिंगु खँ न्यंका जूगु खँ दुगु सफूया नां नं प्रेरित खः। (मत्ती २८:१६-२०; प्रेरित १:८)

फरिसी – येशूया इलय्या यहूदी धर्मया छगू पुचः। थुपिं मोशां ब्यूगु व्यवस्था क्वात्तुक मानय् याइपिं खः। थुमिसं यहूदी धर्मय् यक्व रितिथिति दय्कल। फरिसीया अर्थ “पवित्रपिं” नं जू।

फारो – पुलांगु मिश्र देशय् जुजुयात बीगु छगू उपाधि।

बप्तिस्मा – परमेश्वर बाः, काय् व पवित्र आत्माया नामय् लखय् म्ह दुनिगु छगू पवित्र विधि। येशू सिनाः म्वाना वये धुंकाः थः प्रेरिततय्त वय्कःयात विश्वास याइपिन्त व चेला जुइपिन्त बप्तिस्मा बीगु उजं बियादिल। (मत्ती २८:१६-२०) बप्तिस्मा कायेगु धयागु विश्वासीत वय्कःनापं तुं सिनाः, थुनाः, हानं म्वानावःगु खः धयागुया चिं खः। (रोमी ६:४) बप्तिस्मा धयागु प्रेरित २२:१६ या कथं पापयागु क्षमा, गलाती ३:२६-२७ या कथं स्त्रीष्टलिसे छप्पें जुइगु, प्रेरित २:३८ या कथं पवित्र आत्मां जायेगु, १ कोरिन्थी १२:१३ या कथं स्त्रीष्टया म्ह मण्डलीया दुजः जुइगु खः।

बाचा चिनादीगु सनू – थ्व छगू कथंया लुं भुनातःगु सिंयागु सनू खः। थुकी दुने परमेश्वरं भिगू आज्ञा च्वयातयादीगु निपाः ततःपाःगु ग्वरःल्वहं, मन्ना दुगु लुंयागु थल व हारूनयागु कथि तयातइ। किपाः पौ ५५२ (प्रस्थान ३७:१-६; गन्ती १७:१-११; प्रकाश ११:१६)

बालद्यः – थ्व कनानीतय् द्यः खः, वा वय्किम्ह धकाः धयातःम्ह द्यः। कनानीतय् विश्वासकथं मौसमयात कःघाइम्ह द्यः थ्व हे खः। इमिगु विश्वासकथं बुंयात भिगु अन्न बीम्ह व मनूत अप्वः दय्का बीम्ह द्यः नं थ्व हे खः। परमेश्वरं याये मते धयादीगु जूसां इस्राएलीतय्सं कनान त्याके धुंकाः इपिं मध्ये यक्वसिनं थुपिं द्यःया पुजा यात। (१ राजा १८:१-४६)

बेन्यामीन – याकूबया चिधिकःम्ह काय्। व व वया भिंछम्ह दाजुपिं इस्राएलया भिनिगू कुलया तापाःबाज्यापिं खः। (उत्पत्ति ३५:१६-२०, ४३:१-३४; रोमी ११:१; फिलिप्पी ३:५)

बेबिलोन – पुलांगु नियमया इलय्या बेबिलोनिया देशया छगू तःधंगु शहर व राजधानी। थुकिं मोजमज्जा व मभिंगु धयागु अर्थ ब्यू। (दानिएलया सफू)

मनूया काय् – पुलांगु नियमय् थथे च्वयातःगु दु – “चान्हय्यागु जिगु दर्शनय् जिं मनूया काय् थें च्वंम्ह सुं छम्ह आकाशया सुपाँय् नापं भाया च्वंगु खना। अले वय्कःयात न्ह्याबलें म्वानाच्वनादीम्हय्सिया न्ह्यःने हल। अले वय्कःयात अधिकार, हनाबना व राज्य बिल। जात जाति, कुल कुल व थी थी भाय् ल्हाइपिं सकसिनं वय्कःयागु आराधना यात। वय्कःया अधिकार न्ह्याबलें दयाचवनी अले वय्कःया राज्य गुबलें नाश जुइ मखु।” (दानिएल ७:१३-१४) न्हूगु नियमय् येशू थःम्हं थःत थ्व उपाधि बियातःगु दु। थुकिं वय्कः हे मसीह खः धकाः क्यं। संसारय् च्वंपिनिगु पाप क्षमा यानाबीत मनूया काय्याके अधिकार दु धयागु खँ छिकपिन्सं सीकी। (मत्ती ६:६; लूका ५:२४) मनूया काय् मनु हे खः। (मत्ती ८:२०, लूका ६:५८) मनूया काय् अधिकार दुम्ह व मनूतय्त मुक्ति बीत छ्वयाहःम्ह खः। (मत्ती ६:६) मनूया काय् नं दक्वसिबय् लिपा इन्साफ याइबलय् फुक्कसिगु न्याय याइ। (मत्ती १३:४१; १६:२८) संसारय् च्वंपिनिगु पाप क्षमा याना बीत मनूया काय्याके अधिकार दु। (मत्ती ६:६; मर्कूस २:१०; लूका ५:२४)

मन्ना – ४० दँ तक मिश्रं वनाः मरुभूमिइ च्वनाच्वनेमाःबलय् परमेश्वरं यहूदीतय्त नकेत बियादीगु नसा। थ्व धन्यापु थें च्वं। (प्रस्थान १६:१-३६; यूहन्ना ६:३१-५१; हिब्रू ६:४; प्रकाश २:१७)

मर्करी – ग्रीकतय् छम्ह द्यःयागु नां। ग्रीकतय् धापू कथं थ्व जिउस द्यःया दूत खः। (पेरित १४:१२)

मसीह – (स्वयादिसँ – ख्रीष्ट)

महासभा – यहूदीतय् दकसिबय् तःधंगु सभा। थुकी ७१ म्ह दुजःत दइ। महासभाया नायः दकलय् तःधंम्ह पुजाहारी जुइ। तःधंपिं

पुजाहारीत, शास्त्रीत व थकालित थुकिया दुजःत जुइ। (मत्ती २६:३-५; लूका २२:५२-५३; यूहन्ना ११:४७-५३; प्रेरित ६:११-१५, २२:३०)

मूर् – थ्व छगूकथंया नस्वाःगु अत्तर खः। थ्व तसकं थिकय्। थ्व छगूकथंया सिमाय् दइगु थाकुरालं दय्कातइ। यहूदीतय्सं थुकियात स्याःमचाइगु वासः कथं छचलीगु व सी थुने न्ह्यः सीम्हयात थुकिं थाकीगु खः। (मत्ती २:११, २७:३४; यूहन्ना १६:३६)

मोशा – इस्राएलीतय् नायः। ४० दँ तकयात मिश्र देशं पिहां वंबलय् परमेश्वरं इमित बी धकाः बाचा चिनादीगु कनान देशय् मथ्यंतले मोशा इमि नायः जुल। परमेश्वरं वयापाखें हे सीनै पर्वतय् इस्राएलीतय्त व्यवस्था बियादीगु खः। (प्रस्थान १-४०; लेवी १-२७; गन्ती १-३६; व्यवस्था १-३४)

मह्य् चिं तयेगु – थ्व यहूदीतय्गु छगू परम्परा खः। मिजंमस्तय्गु गुप्त अंगया च्वकाय् च्वंगु छचंगू ध्येनेगुयात मह्य् चिं तयेगु धाइ। बुयाः च्यान्हु दय्काः मिजंमस्तय्त मह्य् चिं तय्की। परमेश्वरं अब्राहामलिसे चिनादीगु बाचाया चिं कथं थथे मह्य् चिं तयेगु याइगु खः। बाचा चिनादीबलय्निसें हे यहूदीतय् थथे मह्य् चिं तयेमाःगु चलन जूगु खः। (उत्पत्ति १७:१-२७) न्हापान्हापांयागु मण्डलीइ थ्व हे खँय् छकः यहूदी मखुपिं मनूतय्सं विश्वासी जुइत न्हापां मह्य् चिं तयाः यहूदी निं जुइमाः, अले तिनि विश्वासी जुइदइ धकाः सः पिहांवःगु खः। तर पावलं “थथे मखु,” बरु ख्रीष्टलिसे जक छप्पं जुइमाः धकाः थःगु पतिइ नं तःकःमछि बांलाक न्ह्यथनातःगु दु। (प्रेरित १५:१-३३; रोमी ४:१-२५; १ कोरिन्थी ७:१७-१६)

यहूदा – याकूबया भिंनिम्ह काय्पिं मध्ये छम्ह खः। थ्व यहूदा कुलयाम्ह तापाःबाज्या खः। (उत्पत्ति ३८:१-३०, ४३:१-३४, ४४:१-३४; मत्ती १:३) न्हापायापिं अगमवक्तातय्सं मुक्ति बीम्ह ख्रीष्ट यहूदाया सन्तानपाखें वइ धकाः व बेथलेहेमय् बुइ धकाः धयावंगु खः। (मत्ती २:५-६; हिब्रू ७:१४, ८:८; प्रकाश ५:५) येशूया छम्ह किजायागु नां नं यहूदा हे खः। न्हूगु नियमय् च्वंगु दक्वसिबय् लिपायागु पौ थ्व हे यहूदां च्वःगु खः।

यहूदीत – इस्राएल देशय् च्वंपिं मनूत। इमित इस्राएली व हिब्रू नं धाः। इमि तापाःबाज्या अब्राहाम खः। न्हापा न्हापा यहूदियाय् च्वना च्वंपिन्त जक यहूदीत धाङ्गु खः। लिपा यहूदाया सन्तानतय्त जक मखु वया दाजुकिजापिनि सन्तानतय्त नं यहूदीत धायेगु यानाहल। (स्वयादिसँ – हिब्रू व इस्राएल)

याकूब (Jacob) – अब्राहामया छय्, इसहाकया काय् (वया नापं बूपिं निम्ह काय्पिं दु, एसाव व याकूब)। थ्वया भिंनिम्ह काय्पिं यहूदीतय् भिंनिगू कुलया तापाःबाज्यापिं जुल। परमेश्वरं वयागु नां हिलाः “इस्राएल” तयादिल। (उत्पत्ति २५:१६-४६:३३)

याकूब (James) – येशूया किजा। व यरूशलेमया न्हापांगु मण्डलीया मू नायः खः। (प्रेरित १२:१६-१७, १५:१-३१, २१:१७-२४) न्हूगु नियमय् थ्वं च्वयातःगु छगू पौ नं दुथ्यानाच्वंगु दु।

येशू – येशू बुइन्हाः हे छम्ह स्वर्गदूतं वयाः योसेफयात थ्व मचाया नां येशू ति धकाः धाःगु खः। वय्कलं थः मनूतय्त पापं छुतय् यानादी। (मत्ती १:१८-२१) गब्रिएल स्वर्गदूतं नं मरियमयात व मचाया नां येशू ति धकाः धाःगु खः। (लूका १:२७-३३) “येशू” नांयागु अर्थ “मुक्ति बीम्ह” खः। येशूयात थथे नं धायेगु याः – येशू खीष्ट, परमेश्वरया काय्, दाऊदया काय्।

योना – योना परमेश्वरया छम्ह अगमवक्ता खः। परमेश्वरं वयात निनवे धाःगु शहरय् वनाः पश्चातापयागु खँ न्यंकेत उजं बियादीगु खः। तर व परमेश्वरयागु उजं मन्यंसे लःजहाजय् च्वनाः मेथाय् बिस्स्युं वन। उबलय् हे समुद्रय् तसकं ग्यानापुक ग्वःफय् वल। जहाजय् च्वंपिन्सं योनां यानाः अथे ग्वःफय् वःगु खः धकाः सीकाः वयात समुद्रय् कुर्का बिल। वयात छम्ह तःधिकःम्ह न्यां स्वन्हु तक नुनातल। स्वन्हु दय्काः न्यां वयात समुद्रया सिथय् ल्हयाबिल। उबलय्निसें वं परमेश्वरयागु उजं न्यनाः निनवेय् वनाः पश्चातापयागु खँ न्यंकाः जुल। येशू थःत निता खँय्

योनानाप दाँजय् यानादीगु दु - १) सिनाः स्वन्हु दय्काः हानं म्वानावःगु, २) पश्चाताप मयाःपिन्त सजाँय बी धकाः न्यंका जूगु खँय्। (योना १:१-४:११; मत्ती १२:३८-४२; लूका ११:२६-३२)

योसेफ - थ्व राहेल पाखें न्हापां बूम्ह काय् जूगुलिं याकूबयात दकलय् यःम्ह काय् जुल। थ्वयात वया दाजुपिन्सं मिश्रय् मियाछ्वःगु खः। लिपा थ्व मिश्रयाम्ह हामा जुल। अनिकाल जूगु इलय् थवं हे थः परिवारयात बचय् याःगु खः। (उत्पत्ति ३०:२२-२४, ३७-५०)

योसेफ - दाऊदया वंशावलिइ छम्ह योसेफ धाःम्ह मनू दु। थ्व याकूबया काय् खः। थ्व योसेफ ख्रीष्ट येशूयात बुइकूम्ह मरियमया भाःत खः। (मत्ती १:१६)

लेवीत - याकूबया भिंनिम्ह काय्पिं मध्ये छम्ह काय् लेवीया सन्तान। थुपिं बाहां स्यायेगु ज्या बाहेक देगःया मेमेगु ज्या याइपिं मनूत खः। थुमिगु २४गु पुचः दइ। हप्ताय् छकः पालंपाः छगू छगू पुचलं देगलय् ज्या याइ। येशूया इलय् थुपिं ८,६०० म्ह ति दु। (गन्ती १:४७-५३, ३:१-३६, ४:१-४६, ८:१-२६)

विश्रामबार - सृष्टि यानाः न्हय्न्हु दय्काः परमेश्वरं भासु लनादीगु न्हि। सीनै पर्वतय् परमेश्वरं यहूदीतय्त भिगू आज्ञा बियादीगुलिइ थ्व नं छगू खः। (प्रस्थान २०:८-११; व्यवस्था ५:१२-१५) विश्रामबार खुन्हु यहूदीतय्सं छुं ज्या याइ मखु। शुक्रबार निभाः बीधुंकाःनिसें शनिबार निभाः बीगु ई तकयात विश्रामबार धाइ। (प्रस्थान २३:१२, ३१:१२-१७)

व्यवस्था - मिश्र देशं पित हःबलय् सीनै पर्वतया न्ह्यःने परमेश्वरं इस्राएलीतय्त मोशा पाखें व्यवस्था बियादीगु खः। व्यवस्थाया मुख्य ब्व भिगू आज्ञा खः। थुपिं आज्ञा परमेश्वरं निपा ल्वहं पतिइ च्वयाः इमिगु नितिं मोशायात बियादीगु खः। (प्रस्थान २०:१-१७) पीदँ लिपा मोशां कनान देशय् दुहां वनेत्यपिं न्हूगु पुस्तायापिं इस्राएलीतय्त हाकनं थ्व आज्ञा

कन। (व्यवस्था ५:१-२२) इस्राएलीतय्गु नितिं परमेश्वरं मेमेगु नियम नं बियादिल। यहूदीतय्सं मानय् यायेमाःगु खुसः ति थज्याःगु नियम दु। थुपिं फुक्कयात स्वानाः “व्यवस्था” धाइ। गुबलें गुबलें थुपिं न्यागू सफुयात नं व्यवस्था धायेगु या – उत्पत्ति, प्रस्थान, लेवी, गन्ती, व्यवस्था।

शास्त्रीत – व्यवस्था व धर्मशास्त्र बांलाक थूपिं, व्यवस्थाया खँ स्यनेकने याइपिं, यहूदी धर्मया खँ स्यूपिं। (मर्कूस १२:३८-४०)

सदुकीत – न्हूगु नियमया इलय्या यहूदी धर्मया छगू चिकिचाधंगु पुचः। यहूदीतय् अप्वः यानाः तःधंपिं पुजाहारीत सदुकी खः। थुमिसं सीपिं म्वाना वइ धयागु खँ, स्वर्गदूततय्गु खँ व अजूचायापुगु ज्याय् विश्वास मयाः। सदुकीत व फरिसीत मिलय् मजू। (मर्कूस १२:१८-२७; प्रेरित २३:६-९)

सामरी – यहूदिया व गालीलया दथुइ लाःगु सामरिया धाःगु थासय् च्वंपिं मनूत। यहूदीत व थुमि दथुइ रितिथिति, धर्म व मेमेगु खँय् न्हापांनिसें ल्वापु जुयावयाच्वंगु खः। यहूदीतय्सं सामरीतय्त क्वह्वांकीगु खः। (लूका १०:२५-३७; यूहन्ना ४:१-४२)

सियोन - सियोन छगू पर्वतयागु नां खः। यरूशलेम शहर व देगः थ्व हे पर्वतय् दु। थ्व दकसिबय् पवित्रगु थाय् खः। गुबलें गुबलें यरूशलेम शहरयात हे नं सियोन धकाः धायेगु याः। गुबलें गुबलें थुकियात स्वर्ग कथं नं का। थ्व परमेश्वर च्वनादीगु थाय्या चिं खः। (मत्ती २१:५; यूहन्ना १२:१५; रोमी ९:३३, ११:२६; १ पत्रुस २:६; हिब्रू १२:२२; प्रकाश १४:१)

सीनै पर्वत – थ्व पर्वतय् परमेश्वर इस्राएलीतय्थाय् खने दय्कः भाःगु खः। थ्व हे पर्वतय् परमेश्वरं इमित भिगू आज्ञा बियाः बाचा चिनादीगु खः। (प्रस्थान १६:१-२०:२६)

स्वर्गया राज्य – (स्वयादिसँ- परमेश्वरया राज्य)

हल्लेलूया – यहूदीतय्सं परमेश्वरयात प्रार्थना याइबलय् ततःसलं “हल्लेलूया” धाइ। थुकिया अर्थ खः – परमेश्वर तःधनेमा अथबाः परमेश्वरया प्रशंसा जुइमा। (भजन १४६:१, १०)

हव्वा – आदमया कलाः। कयिन व हाबिलया मां। उत्पत्ति २:२१ कथं हव्वायात आदमयागु दुगःक्वयँचं दय्कूगु खः। संसारय् पाप हव्वाया पाखें हे वःगु खः। ताहायागु रूप कयाः शैतानं थ्वयात परमेश्वरयागु आज्ञा मानय् मयायेत ग्वाकूगु खः। (उत्पत्ति ३:१-२४; २ कोरिन्थी ११:३-४)

हागार – हागार अब्राहामया कलाः साराया दासी खः। सारा व अब्राहामया तःदँ तक पियाः नं मचा मदुगुलिं सारां स्वय् मफयाः अब्राहामयात थः दासी हागार लःल्हानाबिल। अब्राहाम व हागारया पाखें बूम्ह मचायात इश्माएल धकाः नां तल। तर थ्व मचा परमेश्वरं अब्राहामयात बी धकाः बाचा चिनादीम्ह मचा मखु। लिपा हागार व वया काय् इश्माएलयात सारां बिसिके छवत। (उत्पत्ति १६:१-१६, २१:८-२१)

हाबिल – आदमया काय्। कयिनया किजा। वं परमेश्वरयात यः कथं बलि छाःल अले व नापं परमेश्वर तसकं लय्तायादिल। थ्व खनाः कयिनं नुगः मुइकाः हाबिलयात स्यानाबिल। (उत्पत्ति ४:१-१२; मत्ती २३:३३-३६; लूका ११:४६-५१; हिब्रू ११:४) (स्वयादिसँ- कयिन)

हारून – मोशाया दाजु। परमप्रभुं थःगु तसकं बल्लाःगु ल्हातं इस्राएलीतय्त मिश्रया जुजु फारोया दासत्वं मोशा व हारून पाखें हे बचय् यानादीगु खः। अले मरुभूमिइ ४० दँ तक च्वंबलय् परमेश्वरं सीनै पर्वतय् इस्राएलया दकलय् न्हापांम्ह पुजाहारी दय्कादीगु खः। (प्रस्थान ४:११-१७; गन्ती २०:२२-२६) (स्वयादिसँ- पुजाहारीत)

हिब्रू – हिब्रू खँग्वलं स्वता खँ क्यनी – १) यहूदीतय्गु भाय्यात “हिब्रू” धाइ। २) इस्राएलीतय्त “हिब्रू” नं धायेगु याः। अब्राहाम इमि तापाःबाज्या खः।

३) न्हूगु नियमय् दुथ्यानाच्चंगु छगू पौयात नं “हिब्रू” धाः। (स्वयादिसं-यहूदीत व इस्राएल)

हेरोद - न्हूगु नियमय् प्यम्ह हेरोदयागु नां न्ह्यथनातःगु दु। थुपिं थथे खः -
 १) जुजु हेरोद - थ्वयात “हेरोद महान” धकाः नं धाः। थ्व हेरोद येशू बूबलय् यहूदियाया जुजु जुयाच्चंगु खः। थ्वं हे येशूयात मचाबलय् स्यायेत स्वःबलय् बेथलेहेमयापिं यक्व मचात स्याःगु खः। (मत्ती २:१३-१८)
 २) हेरोद एन्तिपस - थ्व हेरोद येशू स्यनेकने व अजूचायापुगु ज्या यानाजूबलय् गालीलया शासक खः। थ्वं हे थः किजाभौ हेरोदियासयात कलाः तःगु खः, अले बप्तिस्मा बीम्ह यूहन्नायात स्याःगु खः। येशूयात मुदा जूबलय् येशूयात थ्वया न्ह्यःने नं थने यंकूगु खः। (मर्कूस ६:१४-२६, लूका २३:६-१२) ३) जुजु हेरोद अग्रिपा न्हापांम्ह - येशू ख्रीष्टया न्हापांयापिं विश्वासीतय्त दुःखकष्ट ब्यूम्ह जुजु हेरोद। थ्वं यूहन्नाया किजा याकूबयात स्याःगु खः। (प्रेरित १२:१-२३) ४) जुजु हेरोद अग्रिपा निम्हम्ह - थ्व जुजु न्हूम्ह बडा-हाकिम फेस्तसयात ज्वजलपा यायेत कैसरियाय् वंगु खः। उबलय् अन कुनातःम्ह पावलं थ्वयागु न्ह्यःने न्वचु ब्यूगु खः। हेरोदं यहूदीतय्गु थितिकुति बांलाक स्यूगुलिं पावलं छुं हे द्वंकूगु मदु धकाः रोमी सम्राटयाथाय् बांलाक च्वया छ्वयेत फेस्तसं थ्वयागु ग्वाहालि काःगु खः। (प्रेरित २५:१३; २६:३१-३२)

होसन्ना - सुं नं हनेमाःम्ह मनूयात लसकुस याइबलय् ततःसलं “होसन्ना” धाइ। थुकिया अर्थ खः - परमेश्वरं वयात बचय् यायेमा अथबाः वय्कःयात तःधंकि। (मत्ती २१:९-१७; मर्कूस ११:९-१०)